

spectandæ. Sed id propter anni tempus longum, atque impeditum videbatur. Interea veterem exercitum, 55 duas Hispanias confirmari; 56 quarum altera erat maximis beneficiis Pompeji devincta; auxilia, equitatum parari, Galliam, Italiamque tentari, se absente, volebat. 30 Itaque in præsentia Pompeji insequendi rationem omittit: in Hispaniam proficisci constituit: Duumviris municipiorum omnium imperat, ut naves conquirant, Brundisiumque deducendis curent. Mittit in Sardiniam cum legione una Valerium legatum, in Siciliam Curionem prætorem cum legionibus III., eundem, cum Siciliam recepisset, protinus in Africam traducere exercitum jubet. Sardiniam obtinebat M. Cota. Siciliam M. Cato: Africam sorte Tubero obtinere debebat. 57 Caralitani, simul ad se Valerium mitti audierunt, nondum profecto ex Italia, sua sponte ex oppido Cotam eiciunt. Ille perterritus, quod omnem provinciam consentire intelligeret, ex Sardinia in Africam profugit. Cato in Sicilia naves longas veteres reficiebat: novas civitatibus imperabat: hæc magno studio agebat: in Lucanis, Bruttisque per legatos suos civium Romanorum delectus habebat; equitum, peditumque certum numerum a civitatibus Siciliæ exigebat. Quibus rebus pene perfectis, adventu Curionis cognito, queritur in concione "sese projectum, ac proditum a Cn. Pompejo, qui, omnibus rebus imparatissimus, non necessarium bellum suscepisset: et ab se, reliquisque in Senatu interrogatus, omnia sibi ad bellum apta, ac parata confirmasset.," Hæc in concione questus, ex provincia fugit.

55 *Duas Hispanias.*) Citeriorem et ulteriorem.

56 *Quarum altera.*) Citerior, inde ex bello Sertoriano devincta Pompejo.

57 *Caralitani.*) Caralis urbs maxima Sardinie, ideoque Floro II. 6. *urbs urbium* ejus insulæ dicta.

CAPUT XV.

Valerius Sardiniam, Curio Siciliam occupat. Actius Varus Tuberonem venientem Uticam portu, et oppido prohibet.

Nacti vacuas ab imperiis, Sardiniam Valerius, Curio 31 Siciliam, cum exercitibus eo perveniunt. Tubero, cum in Africam venisset, invenit in provincia cum imperio Actium Varum, qui ad Auximum, 58 ut supra demonstravimus, amissis cohortibus, protinus ex fuga in Africam pervenerat; atque eam sua sponte vacuam occupaverat, delectuque habito, II. legiones effecerat, hominum, et locorum notitia, et usu ejus provinciæ nactus aditus ad ea conanda, quod paucis ante annis ex prætura eam provinciam obtinuerat. Hic venientem Uticam cum navibus 59 Tuberonem portu, atque oppido prohibet, neque affectum valetudine filium exponere in terra patitur, sed sublatis anchoris excedere eo loco cogit.

58 *Ut supra demonstravimus.*) Hujus lib. cap. 7. sect. 13.

59 *Tuberonem portu, atque oppido prohibet.*) Vide Cic. orat. pro Ligario.

CAPUT XVI.

Cæsar ad urbem proficiscitur; ibi de inimicorum injuriis conqueritur, constituitque aliquos mittere, qui pacis cum Pompejo faciendæ auctores sint, sed nulli reperiuntur. Cæsar in ulteriorem Galliam proficiscitur. Vibullius Rufus in Hispaniam, Domitius ad occupandam Massiliam a Pompejo mittitur. Massilienses Cæsari portas claudunt. Ex eis aliquot ad se Cæsar convocat, quos monet, ne belli auctores sint; hi, quidquid Cæsar dicit, cum suis communicant.

His rebus confectis, Cæsar, ut reliquum tempus a labore intermitteretur, milites in proxima municipia deducit. Ipse ad urbem proficiscitur. Coacto Senatu, injurias inimicorum commemorat: "docet se nullum extraordina-

rium honorem appetisse: sed exspectato legitimo tempore consulatus, eo fuisse contentum, quod omnibus civibus pareret: latum ab x. Tribunis plebis, contradicentibus inimicis, Catone vero acerrime repugnante, et pristina consuetudine dicendi mora dies extrahente, ut sui ratio absentis haberetur, ⁶⁰ ipso consule Pompejo: qui si improbasset, cur ferri passus esset? sin probasset, cur se uti populi beneficio prohibuisset? Patientiam proponit suam, cum de exercitibus dimittendis ultro postulavisset; in quo jacturam dignitatis, atque honoris ipse facturus esset. Acerbitatem inimicorum docet; qui, quod ab altero postularant, in se recusarent, atque omnia permisceri mallent, quam imperium, exercitusque dimittere. Injuriam in eripiendis legionibus prædicat: crudelitatem, et insolentiam in circumscribendis Tribunis plebis, condiciones a se latas, et expedita colloquia, et denegata commemorat. Pro quibus rebus orat, ac postulat, Rempublicam suscipiant, atque una secum administrent. Sin timore defugiant, illis se oneri non futurum, et per se Rempublicam administraturum. Legatos ad Pompejum de compositione mitti oportere: neque se reformidare, quod in senatu paulo ante Pompejus dixisset, ad quos legati mitterentur, iis auctoritatem attribui; timoremque eorum, qui mitterent, significari: tenuis, atque infirmi hæc animi videri, se vero, ut operibus anteire studuerit, sic justitia, et æquitate velle superare. ³³ "Probat rem senatus de mittendis legatis: sed qui mitterentur, non reperiabantur, maximeque timoris causa pro se quisque id munus legationis recusabat. Pompejus enim discedens ab urbe in senatu dixerat, eodem se habiturum loco, qui Romæ remansissent, et qui in castris Cæsaris fuissent. Sic triduum disputationibus, excusationibusque extrahitur. Subjicitur etiam L. Metellus Tribunus plebis ab inimicis Cæsaris, qui hanc rem distrahat, reliquasque res, quascumque agere instituerat, impediatur. Cujus cognito consilio, Cæsar, frustra diebus ali-

⁶⁰ *Ipsa consule Pompejo.*) Tertium consule, Lege Sueton. Cæs. cap. 28.

quot consumptis, ne reliquum tempus omittat, inferis iis, quæ agere destinaverat, ab urbe proficiscitur, atque in ulteriorem Galliam pervenit. Quo cum ³⁴ venisset, cognoscit missum in Hispaniam a Pompejo Vibullium Rufum, quem paucis diebus ante Corfinii captum dimiserat: profectum item Domitium ad occupandam Massiliam navibus actuariis vii., quas ⁶¹ Igili, et in Cosano a privatis coactas, servis, libertis, colonis suis compleverat; ⁶² præmissos etiam legatos Massilienses domi nobiles adolescentes, quos ab urbe discedens Pompejus erat adhortatus, ne nova Cæsaris officia veterum suorum beneficiorum in eos memoriam expellerent. Quibus mandatis acceptis, Massilienses portas Cæsari clausurarunt: ⁶³ Albicos, barbaros homines, qui in eorum fide antiquitus erant, montesque supra Massiliam incolebant, ad se vocaverunt: frumentum ex finitimis regionibus, atque ex omnibus castellis in urbem convexerant: armorum officinas in urbe instituerant: muros, classem, portasque refecerant. Evocat ad se ³⁵ Cæsar ⁶⁴ Massiliensium xv. primos: cum his agit, ne initium inferendi belli a Massiliensibus oriatur: "debere eos Italiæ totius auctoritatem sequi potius, quam unius hominis voluntati obtemperare. "Reliqua, quæ ad eorum sanandas mentes pertinere arbitrabatur, commemorat. Cujus orationem domum legati referunt: atque ex auctoritate hæc Cæsari renuntiat: „intelligere se divisum esse populum Romanum in partes duas; neque sui iudicii, ne-

⁶¹ *Igili, et in Cosano.*) Ad insulam Igitium et in Cossano sinu, Igitium autem Cossæ, Etruriæ oppido, unde sinus cognominatur, opposita. Hic contracto casu: plene Rutilius Numatianus: vers. 325.

Eminus Igitii silvosa cacumina miror.

⁶² *Præmissos etiam legatos Massilienses.*) Forte Massilienses adolescentes Romæ erant, cum Pompejus urbe discederet: quibus hæc mandata ad civitatem dedit.

⁶³ *Albicos*) Virtute Romanis

militibus non multum cedentes, homines asperos, et montanos, et exercitatos in armis: *Infra* cap. 7. Strabon. iv. pag. 140. Μετὰ τοὺς Σάλωνας Ἀλβικοὶ καὶ Ἀλβιοκοὶ καὶ Οὐσκόντιοι.

⁶⁴ *Massiliensium xv. primos* Sexcentorum concilium erat Massiliæ, qui *τιμάρχης* vocabantur, πεντεκαίδεκα δὲ εἰσι τοῦ συνεδρίου προεστώτες, quindecim viri his præerant, qui τὰ πρόβλεπτα negotia, quæ occurrerant, expedirent. *Strab. libr.* 35.

que suarum esse virium ⁶⁵ decernere, utra pars justiore[m] habeat causam: principes vero esse earum partium Cn. Pompejum, et C. Cæsarem patronos civitatis, quarum alter agros Volcarum, Arecomicorum, et ⁶⁶ Helviorum publice iis concesserit: alter bello victos ⁶⁷ Salyas attribuit, vectigaliaque auxerit. Quare paribus eorum beneficiis pare[m] se quoque voluntatem tribuere debere, et neutrum eorum contra alterum juvare, aut urbe, aut portu- bus recipere. „

⁶⁵ Decernere.) Sic Gronov. *victas Gallias*. Absurdum enim est Cæsarem Gallias ab se victas Massiliensibus attribuisse. *Salyas* porro Massiliensibus vicini, et nuper infesti.

⁶⁶ Helviorum.) *Helvii* sunt supra Volcas.

⁶⁷ Salyas.) Non ut vulgo

CAPUT XVII.

²⁸ Domitio Massilienses belli administrationem deferunt. Cæsar Massiliam cum exercitu petit, oppugnationem parat, cui C. Trebonium præficit. C. Fabius legatus cum tribus legionibus in Hispaniam a Cæsare mittitur. Is, dejecto ex Pyrenæis præsidio, ad exercitum Afranii contendit.

³⁶ **H**æc dum inter eos aguntur, Domitius navibus Massiliam pervenit; atque ab iis receptus urbi præficitur. Summa ei belli administrandi permittitur. Ejus imperio classem quoquo[er]sus dimittunt: onerarias naves, quas ubique possunt, deprehendunt, atque in portum deducunt: earum clavis, aut materia, atque armamentis instructis ad reliquas armandas, reficiendasque utuntur: frumenti quod inventum est, in publicum conferunt: reliquas mercas, commeatusque ad obsidionem urbis, si accidat, reservant. Quibus injuriis permotus Cæsar legiones iii. Massiliam adducit: turres, vineasque ad oppugnationem urbis agere, ⁶⁸

⁶⁸ Naves longas Arelate facere.) Arelate, variis casibus, tamquam ἀκλιτον, reperitur: etiam Arelatum neutro genere; et Arelas recto, unde sexto Arc-

late Ausonius in clar. urb.

Gallula Roma Arelas.

Sita in Narbonensi Gallia prope Rhodani ostia. Plura in Notit. nostra Orb. antiq.

naves longas Arelate numero xii. facere instituit. Quibus effectis, armatisque diebus xxx., a qua die materia cæsa est, adductisque Massiliam, his D. Brutum præfecit, C. Trebonium legatum ad oppugnationem Massiliæ relinquit. Dum hæc parat, atque administrat, C. Fabium legatum ³⁷ cum legionibus iii., quas Narbone, circumque ea loca, hiemandi causa, disposuerat, in Hispaniam præmittit; celeriterque Pyrenæos saltus occupari jubet, qui eo tempore ab L. Afranio legato præsidii tenebantur. Legiones reliquas, quæ longius hiemabant, subsequi jubet. Fabius, ut erat imperatum, adhibita celeritate, præsidium ex saltu dejecit, magnisque itineribus ad exercitum Afranii contendit.

CAPUT XVIII.

Afranius, Petrejus, et Varro, adventu Vibullii, inter se officia militaria partiuntur. Pompejus ad Afranium iter habebat. Ostenduntur vires utriusque exercitus. Cæsar stipendia militibus distribuit. A Fabii, et Pompeji copiis crebra prælia commissa. Pons, qui in Sicore fluvio est, Fabii equite, et impedimentis pressus decidit.

Adventu Vibullii Rufi, quem a Pompejo ⁶⁹ missum in Hispaniam demonstratum est, Afranius et Petrejus, et Varro legati Pompeji, quorum unus iii. legionibus Hispaniam citeriorem, alter ⁷⁰ a saltu Castulonensi ad Anam ii. legionibus, tertius ⁷¹ ab Ana Vectonum agrum, Lusitaniamque pari numero legionum obtinebat, officia inter se partiuntur, ut Petrejus ex Lusitania per Vectones cum omnibus copiis ad Afranium proficiscatur, Varro cum iis, quas habebat, legionibus omnem ulteriorem Hispaniam teneatur. His rebus constitutis, equites, auxiliaque toti Lusit-

⁶⁹ Missum in Hispaniam demonstratum est.) Supra cap. 16. sect. 34. Is Vibullius Corfinii captus fuerat, cap. 12. sect. 23. et postea in Hispaniam etiam captus lib. iii. cap. 4. sect. 10.

⁷⁰ Saltu Castulonensi.) In Hispania citeriore, prope ulterioris limitem est oppidum Castulo supra Bætium fluvium, a quo saltus nominatur, aliquoties etiam a Livio memoratus, xxvi. 20. et xxvii. 20.

⁷¹ Ab Ana Vectonum agrum.)

Anas fluvius Bætiam finiens a borea, et occasu: Vectones, populus Lusitaniæ ad citeriorem Hispaniam vergens.

taniæ a Petrejo; Celtiberis, Cantabris, barbarisque omnibus, qui ad Oceanum pertinent, ab Afranio imperantur. Quibus coactis, celeriter Petrejus per Vectones ad Afranium pervenit. Constituunt communi consilio, bellum ad Ilerdam, propter ipsius loci opportunitatem, gerere.

39 Erant, ut supra demonstratum est, legiones Afranii iii., Petreji ii.; præterea scutatæ citerioris provinciæ et 72 cetratæ ulterioris Hispaniæ cohortes circiter xxc., equitum utriusque provinciæ circiter v. millia. 73 Cæsar legiones in Hispaniam præmiserat, ad vi. millia auxilia peditum, equitum iii. millia, quæ omnibus superioribus bellis habuerat, et parem ex Gallia numerum, quem ipse paraverat, nominatim ex omnibus civitatibus nobilissimo, et fortissimo quoque evocato. Hinc optimi generis homines ex Aquitanis, montanisque, 74 qui Galliam provinciam attingunt. Audierat Pompejum per Mauritaniam cum legionibus iter in Hispaniam facere, confestimque esse venturum: simul a tribunis militum, centurionibusque mutuas pecunias sumpsit. Has exercitui distribuit: quo facto, duas res consecutus est, quod pignore animos centurionum devinxit, et largitione redemit militum voluntates. 75 Fabius finitimarum civitatum animos literis, nuntiisque tentabat. In Sicore flumine pontes effecerat duos inter se distantes millia passuum iv. His pontibus pabulum mittebat: quod ea, quæ citra flumen fuerant, superioribus diebus consumpserat. Hoc idem fere, atque eadem de causa Pompejani exercitus duces faciebant; crebroque inter se equestribus præliis contendebant. Huc cum quotidiana consuetudine 76 congressæ pabula-

72 Cetratæ legiones.) Vide infra cap. 22. sect. 48.

73 Cæsar legiones in Hispaniam præmiserat.) Quatuor numero: duabus C. Fabius, jam tum in Gallia legatus lib. v. cap. 12. sect. 24. præerat: cæteris L. Plancus. Vide cap. 18. sect. 40. quod subsequitur.

74 Qui in Galliam provinciam attingunt.) Provinciam Romanam, quem ad Garumnam

usque patebat, Tolosates quoque comprehendens.

75 Fabius.) Vide cap. 18. sect. 39. notata. Ad infra, Hirt. viii. cap. 8. sect. 24.

76 Congressæ pabulatoribus præsidio proprio.) Multis prima, et ultima voces suspectæ, illam progressæ legentes, hanc tol-lentes. At D. Voss. congressæ interpretatur, simul egressæ: et proprio mutat in proprie.

toribus præsidio proprio legiones Fabianæ ii. flumen transissent; impedimenta que, et omnis equitatus sequeretur; subito, 77 vi ventorum, et aquæ magnitudine pons est interruptus, et reliqua multitudo equitum interclusa. Quo cognito a Petrejo, et Afranio ex ag-gere atque cratibus, quæ flumine ferebantur, celeriter ponte Afranius, quem oppido, castrisque conjunctum habebat, legiones iv., equitatumque omnem trans-jecit, duabusque Fabianis occurrit legionibus. Cujus adventu nuntiato, L. Plancus, qui legionibus præerat, necessaria re coactus, locum capit superiorem, diversamque aciem in duas partes constituit, ne ab equitatu circumveniri posset. Ita congressus impari numero, magnos impetus legionum, equitatusque sustinet. Com-misso ab equitibus prælio, signa ii. legionum procul ab utrisque conspiciuntur, quas C. Fabius ulteriore ponte subsidio nostris miserat, suspicatus fore id, quod accidit, ut duces adversariorum occasione, et bene-ficio fortunæ ad nostros opprimendos uterentur: quarum adventu prælium dirimitur, ac suas uterque legio-nes reducit in castra.

77 Vi ventorum.) Pantaga- Vet. libr. jumentorum; pejus re-thus sic, primus emendavit: centes, vi jumentorum. quod Vossius amplexus est.

CAPUT XIX.

Cæsaris jussu pons perficitur: ipse Ilerdam petit, ibique sub castris Afranii sua munit. Afranius, et Petrejus, ut opus Cæsarianorum impediunt, eos ad pugnam frustra provocant.

Eo biduo Cæsar cum equitibus dccc., quos sibi 41 præsidio reliquerat, in castra pervenit. Pons qui fue-rat tempestate interruptus, neque erat reffectus, hunc noctu perfici jussit. Ipse, cognita locorum natura, pon-ti, castrisque præsidio vi. cohortes relinquit, atque omnia impedimenta: et postero die omnibus copiis,

triplici instructa acie, ⁷⁸ ad Ilerdam proficiscitur, et sub castris Afranii consistit, et ibi paulisper sub armis moratus, facit æquo loco pugnandi potestatem. Potestate facta, Afranius copias educit, et in medio colle sub castris consistit. Cæsar, ubi cognovit per Afranium stare, quominus prælio dimicaretur, ab infimis radicibus montis, intermissis circiter passibus castra facere constituit; et, ne in opere faciendo milites repentino hostium incursu exterrerentur, atque opere prohiberentur, vallo muniri vetuit, quod eminare, et procul videri necesse erat. Sed a fronte contra hostem pedum xv. fossam fieri iussit. Prima, et secunda acies in armis, ut ab initio constituta erat, permanebat. Post hos opus in occulto acies tertia faciebat. Sic omne prius est perfectum, quam intelligeretur ab Afranio castra muniri. Sub vesperum Cæsar intra hanc fossam legiones reducit, atque ibi sub armis proxima nocte conquiescit. Postero die omnem exercitum intra fossam continet: et, quod longius erat agger petendus, in præsentia similem rationem operis instruit, singulaque latera castrorum singulis attribuit legionibus munienda; fossasque ad eandem magnitudinem perfici jubet. Reliquas legiones in armis expeditas contra hostem constituit. Afranius, Petrejusque, terrendi causa, atque operis impediendi, copias suas ad infimas montis radices producant, et prælio lacessunt. Neque idcirco Cæsar opus intermittit, confisus præsidio legionum IIII, et munitione fossæ: illi non diu commorati, nec longius ab infimo colle progressi, copias in castra reducant.

⁷⁸ Ad Ilerdam proficiscitur.) inter Sicorim, et Cingam amnes, qui post mixti in Iberum inferuntur. Adi cap. 21. davit. Citerioris Hispaniæ est sect. 45.

CAPUT XX.

Cæsar castra vallo munit. Describitur situs oppidi Ilerdæ. Prælio commisso ab Afranianis, Cæsaris antesignani terga vertunt. Describitur genus pugnae Afranianorum, quo Cæsariani perturbantur.

Tertia die Cæsar vallo castra communit: reliquas cohortes, quas in superioribus reliquerat, impedimenta- que ad se transduci jubet. Erat inter oppidum Ilerdam, ⁴³ et proximum collem, ubi castra Petrejus, atque Afranius habebant, ⁷⁹ planities ciciter passuum ccc. atque in hoc fere medio spatio tumulus erat paulo editior: quem si occupasset Cæsar, et communisset, ab oppido, et ponte, et commeatu omni, quem in oppidum contulerant, se interclusurum adversarios confidebat. Hoc sperans, legiones IIII. ex castris educit: acieque in locis idoneis instructa, unius legionis antesignanos præcurrere, atque occupare eum tumulum jubet. Qua re cognita, celeriter quæ in statione pro castris erant Afranii cohortes, brevior itinere ad eundem occupandum locum mittuntur. Contenditur prælio, et quod prius in tumulum Afranianis venerant, nostri repelluntur, atque alii submissis subsidiis, terga vertere, seque ad signa legionum recipere coguntur. Genus erat pugnae militum illorum, ⁴⁴ ut magno impetu primo procurrerent, audacter locum caperent, ordines suos non magno opere servarent, rari, dispersique pugnarent: si premerentur, pedem referre, et loco excedere non turpe existimarent, cum Lusitanis, reliquisque barbaris genere quodam pugnae assuefacti: quod fere fit, quibus quisque in locis miles inveteravit, uti multum earum regionum consuetudine moveatur. Hæc tamen ratio nostros perturbat, insuetos hujus generis

⁷⁹ Planities circiter p. ccc.) DIGENDUM, qua forma et VI- Fulvii Ursini codex *planitia*, truvius usus est. Hoc loco imitati Juggermanus, Montanus Goduinus. At veter. libr. Venet. et Basil. et Gryph. *planities*.

pugnæ. Circumiri enim sese ab aperto latere, procurrentibus singulis, arbitrabantur. Ipsi autem suos ordines servare, neque ab signis discedere, neque sine gravi causa eum locum, quem ceperant, dimitti censuerant oportere. Itaque, perturbatis antesignanis, legio, quæ in eo cornu constiterat, locum non teauit, atque in proximum collem sese recepit.

CAPUT XXI.

Cæsar, misso subsidio, hostem ad oppidi murum confugere cogit; sed postea acre utrinque prælium committitur. Occisorum numerus. Utraque pars ex prælio se discessisse victricem opinatur.

45 Cæsar, pene omni acie perterrita quod præter opinionem, consuetudinemque acciderat, cohortatus suos, legionem ix. subsidio ducit: hostem insolenter, atque acriter nostros insequentem supprimit, rursusque terga vertere, seque ad oppidum Ilerdam recipere, et sub muro consistere cogit. Sed ix. legionis milites elati studio, dum sarcire acceptum detrimentum volunt, temere insecuti fugientes in locum iniquum progrediuntur, et sub montem, in quo erat oppidum positum, succedunt. Hinc se recipere cum velent, rursus illi ex loco superiore nostros premebant. Præruptus locus erat, utraque ex parte directus, ac tantum in latitudinem patebat, ut tres instructæ cohortes eum locum explerent, et neque subsidia a lateribus submitti, neque equites laborantibus usui esse possent. Ab oppido autem editus locus tenui fastigio vergebat in longitudinem passuum circiter cō. Hac nostris erat receptus, quod eo, incitati studio, inconsultius processerant. Hoc pugnabatur loco et propter angustias iniquo, et quod sub ipsis radicibus montis constiterant, ut nullum frustra telum in eos mitteretur; tamen virtute, et patientia nitebantur, atque omnia vulnera sustinebant. Augebantur illis copiæ, atque ex castris cohortes per oppidum crebro submittebantur, ut integri defessis succederent. Hoc idem Cæsar facere cogeba-

tur, ut submissis in eundem locum cohortibus, defessos reciperet. Hoc cum esset modo pugnatum continenter horis v., nostrique gravius a multitudine premerentur, consumptis omnibus telis, gladiis districtis, impetum adversus montem in cohortes faciunt, paucisque dejectis, reliquos sese convertere cogunt. Summotis sub murum cohortibus, ac nonnulla parte propter terrorem in oppidum compulsis, facilis est nostris receptus datus. Equitatus autem noster ab utroque latere, etsi dejectis, atque inferioribus locis constiterat, tamen in summum jugum virtute connititur, atque inter duas acies perequitans, commodiorem, ac tutiorem nostris receptum dat. Ita vario certamine pugnatum est. Nostri in primo congressu circiter lxx. ceciderunt, in his Q. Fulginius⁸⁰ ex primo hastato legionis xiv., qui propter eximiam virtutem, ex inferioribus ordinibus in eum locum pervenerat. Vulnerantur amplius dc. Ex Afranianis interficitur T. Cæcilius, primi pili centurio, et præter eum, centuriones iv., milites amplius cc. Sed hæc ejus diei præfertur opinio, ut se utrique superiores discessisse existimarent: Afranianum, quod, cum esse omnium judicio inferiores viderentur, cominus tandiu stetissent, et nostrorum impetum sustinuisent, et initio locum, tumulumque tenuissent, quæ causa pugnandi fuerat, et nostros primo congressu terga vertere coegissent: Nostri autem, quod iniquo loco, atque impari congressi numero, v. horis prælium sustinuisent; quod montem gladiis districtis ascendissent; quod ex loco superiore terga vertere adversarios coegissent, atque in oppidum compulsissent. Illi eum tumulum, pro quo pugnatum est, magnis operibus munierunt, præsidiumque ibi posuerunt.

⁸⁰ Ex primo hastato.) Ita veteres libri: Gryphius autem primus hastatus, quod clarum est, et centurio subauditur. An autem ex MSS. codd. habuerit, incertum. Lipsio inepta est ex

vocula, quasi errore nata ex nota, seu signo centurionis: legiturque, centurio primi hastati, ordinis puta. Sed ita etiam præpositio servari potest, ex primo hastato, supple, ordine.

Pontes a Fabio resecti magna tempestate rupti Cæsaris exercitui non mediocre damnum afferunt: contra Afranius rebus omnibus abundat. Cæsar frustra refici pontes curat.

48 **A**ccidit etiam repentinum incommodum biduo, quo hæc gesta sunt. Tanta enim tempestas coarctur, ut nunquam illis locis majores aquas fuisse constaret. Tum autem ex omnibus montibus nix proluit, ac summas ripas fluminis superavit, pontesque ambos, quos C. Fabius fecerat, uno die interruptit. Quæ res magnas difficultates exercitui Cæsaris attulit. Castra enim, ⁸¹ ut supra demonstratum est, cum essent inter flumina duo, Sicorim et Cingam, spatio millium xxx., neutrum horum transiri poterat, necessarioque omnes his angustiis continebantur: neque civitates, quæ ad Cæsaris amicitiam accesserant, frumentum supportare, neque ii, qui pabulatum longius progressi erant, interclusi fluminibus, reverti, neque ⁸² maximi comitatus, qui ex Italia, Galliaque veniebant, in castra pervenire poterant. Tempus autem erat anni difficillimum, quo neque frumenta in hibernis erant, neque multum a maturitate aberant: ac civitates exinanitæ, quod Afranius pæne omne frumentum ante Cæsaris adventum Ilerdam convexerat: reliqui si quid fuerat, Cæsar superioribus diebus consumpserat: pecora, quod secundum poterat esse inopiæ subsidium, propter bellum finitimæ civitates longius removebant: qui erant pabulandi, aut frumentandi causa progressi, hos levis armaturæ Lusitani, peritique earum regionum ⁸³ cetrati citerioris Hispaniæ consecabantur,

⁸¹ Ut supra demonstratum est.) cap. 19. sect. 41.

⁸² Maximi comitatus qui.) Comitatus erat turba ad tutius iter faciendum belli temporibus congregata, maxime ut comitatus in amicorum castra adferrent.

⁸³ Cetrati citerioris Hispaniæ.) CETRA, Servio definiente in Æneid. vii. 732. est scutum corcum, quo Afri, et Hispani utuntur. Hinc cetrati milites non tantum citerioris Hispaniæ, verum etiam ulterioris, supra. cap. 18. sect. 39.

quibus erat proclive transire flumen, quod consuetudo eorum omnium est, ut sine utribus ad exercitum non eant. At exercitus Afranii omnium rerum abundabat copia. Multum erat frumentum provisum, et convectum superioribus temporibus, multum ex omni provincia comportabatur: magna copia pabuli suppetebat. Harum rerum omnium facultates sine ullo periculo pons Ilerdæ præbebat, in loca trans flumen integra, quo omnino Cæsar adire non poterat. Eæ permanserunt aquæ dies complures. Conatus est Cæsar reficere pontes; sed nec magnitudo fluminis permittebat, neque ad ripam dispositæ cohortes adversariorum perfici patiebantur, quod illis prohibere erat facile, cum ipsius fluminis natura, atque aquæ magnitudine, tum quod ex totis ripis in unum, atque angustum locum tela jaciebantur: atque erat difficile eodem tempore rapidissimo flumine opera perficere, et tela vitare.

CAPUT XXIII.

Dum Afranius comitatus ad Cæsarem se conferentes opprimere curat, prælium committitur. Cæsariani frumenti inopia laborant. Harum rerum nuntii Romam missi.

Nuntiatur Afranio, magnos comitatus, qui iter habebant ad Cæsarem, ad flumen constitisse. Venerant eo sagitarii ex Ruthenis, equites ex Gallia cum multis carris, magnisque impedimentis, ut fert Gallica consuetudo. Erant præterea cujusque generis hominum millia circiter vi. cum servis, liberisque: sed nullus ordo, nullum imperium certum, cum suo quisque consilio uteretur, atque omnes sine timore iter facerent, ⁸⁴ usu superiorum temporum, atque itinerum licentia. Erant complures honesti adolescentes, senatorum filii, et equestris ordinis: erant legationes civitatum: erant legati Cæsaris. Hos omnes flumina continebant. Ad hos opprimendos

⁸⁴ Usu superiorum temporum.) Ex aliquot MSS. Vosius correxit editorum usu.

cum omni equitatu, tribusque legionibus Afranius de nocte proficiscitur, imprudenterque⁸⁵ antemissis equitibus aggreditur. Celeriter tamen sese Galli equites expediunt, præliumque committunt. Hi, dum pari certamine geri potuit, magnum hostium numerum pauci sustinere; sed ubi signa legionum appropinquare cœperunt, paucis amissis, sese in montes proximos conferunt. Hoc pugnae tempus magnum attulit nostris ad salutem momentum. Nacti enim spatium se in loca superiora receperunt. Desiderati sunt eo die sagitarii circiter CD., equites pauci: calorum, atque impedimentorum non magnus numerus.⁸⁶ His tamen omnibus annona crevit, quæ fere res non solum inopia præsentis, sed etiam futuri temporis timore ingravescere consuevit. Jamque ad denarios L. in singulos modios annona pervenerat, et militum vires inopia frumenti diminuerat, atque incommoda in dies augebantur, et tam paucis diebus magna erat rerum facta commutatio; ac se fortuna inclinaverat, nostri magna inopia necessariorum rerum conflictarentur; illi omnibus abundarent rebus, quæ ad ejus amicitiam accesserant, quod minor erat frumenti copia, pecus imperabat; calones ad longinquiores civitates dimittebat. Ipse præsentem inopiam, quibus poterat subsidiis, tutabatur.

52 Hæc Afranius, Petrejusque, et eorum amici pleniora etiam, atque uberiora Romam ad suos perscribebant. Multa rumor fugebat, ut pene bellum confectum videretur. Quibus literis, nuntiisque Romam perlatis,⁸⁷ ma-

⁸⁵ *Antemissis equitibus.*) Pluribus libris conjuncte quasi compositum *antemitto*, ut antepono, antefero. Et Salmasius Solino, c. 23. connectit, *minimos antemittunt.* Et Agrariæ scriptores sæpe *arborea antemissis* memorant. Siculus Flaccus p. 4. 10. II. Frontinus p. 40. Aggrænus p. 45. ed. Ges. At nostro loco Gryphius divisit *ante missis*.

⁸⁶ *His tamen omnibus.*) Gryphius addidit *incommodis*, quod

deest cæteris: et forsitan glossæ est, interpretationis loco, cui aptum est, adjectum.

⁸⁷ *Magnum domum concursus ad Afr.*) Variæ sententiæ de voce *domum*. Bononius Tarvisinus et Færnus demum legunt. Non placet, inquit Vossius: licet in Gryphiano id laudet Manutius Hotmanus *ad domum Afranii*. Dion. Vossius vel *domo*, vel *dominum*, aut *omnium*.

gni domum concursus ad Afranium, magnæ gratulationes fiebant: multi ex Italia ad Cn. Pompejum proficiscebantur: alii, ut principes talem nuntium attulisse, alii, ne eventum belli expectasse, aut ex omnibus novissimi venisse viderentur.

CAPUT XXIV.

Cæsar, ædificatis navibus, exercitum transducit, inde pontem reficit. Ejus equites hostium cohortem unam interficiunt.

Cum in his angustiis res esset, atque omnes viæ⁵⁴ ab Afranianis militibus, equitibusque obsiderentur, nec pontes perfici possent, imperat militibus Cæsar, ut naves faciant, cujus generis eum superioribus annis usus Britannæ docuerat. Carinæ primum, ac statumina ex levi materia fiebant: reliquum corpus navium, viminibus contextum, coriis integebatur. Has perfectas carris junctis devehit, noctu millia passuum a castris XXXI., militesque his navibus flumen transportat: continentemque ripæ collem improvise occupat. Hunc celeriter, prius quam ab adversariis sentiat, communit. Huc legionem postea transducit: atque ex utraque parte pontem institutum perficit biduo.⁸⁸ Ita comitatus, et qui frumenti causa processerant, tuto ad se recipit; et rem frumentariam expedire incipit. Eodem die equitum magnam partem flumen transjecit: qui inopinantes pabulatores, et sine ullo dissipatos timore aggressi, quam maximum numerum jumentorum, atque hominum intercipiunt: cohortibusque cetratis subsidio missis, scienter in duas partes sese distribuunt, alii, ut prædæ præsidio sint; alii, ut venientibus resistent, atque eos propellant; unamque cohortem, quæ temere ante cæteras extra aciem procurrerat, seclusam a reliquis circumveniunt, atque interficiunt; incolumesque cum magna præda eodem ponte in castra revertuntur.

⁸⁸ *Ita comitatus.*) Supra c. 22. sect. 48. c. 23. sect. 51.

CAPUT XXV.

Massilienses, expeditis navibus, ad classem D. Bruti accedunt. Oritur conflictus. Cæsariani superiores evadunt.

- 56 **D**um hæc ad Ilerdam geruntur, Massilienses usi E. Domitii consilio; naves longas expediunt, numero XVII., quarum erant XI. tectæ. Multa his minora navigia addunt, ut ipsa multitudine nostra classis terreatur: magnum numerum sagittariorum, magnum⁸⁹ Albicorum, de quibus supra demonstratum est, imponunt: atque hos præmiis, pollicitationibusque incitant. Certas sibi deposcit naves Domitius, atque has colonis, pastoribusque, quos secum adduxerat, complet. Sic omnibus rebus instructa classe, magna fiducia ad nostras naves procedunt, quibus præerat D. Brutus.
- 57 Hæc ad insulam, quæ est contra Massiliam, stationes obtinebant. Erat multo inferior numero navium Brutus sed delectos ex omnibus legionibus fortissimos viros, antesiguanos, centuriones Cæsar ei classi attribuerat, qui sibi id muneris depoposcerant. Ii manus ferreas, atque⁹⁰ harpagones paraverant; magnoque numero pilorum, tragularum, reliquorumque telorum se instruxerant: ita, cognito hostium adventu, suas naves ex portu educunt; cum Massiliensibus configunt. Pugnatum utrimque est fortissime, atque acerrime, neque multum Albici nostris virtute cedebant, homines asperi, et montani, exercitati in armis, atque ii modo digressi a Massiliensibus, recentem eorum pollicitationem animis continebant; pastoresque indomiti, spe libertatis excitati, sub oculis domini suam probare operam studebant. Ipsi Massilienses et celeritate navium, et scientia gubernatorum confisi, nostros eludebant, impetusque eorum excipiebant: et quoad licebat latiore spatio, producta longius acie, circumvenire no-

⁸⁹ Albicorum, de quibus supra.) ⁹⁰ Harpagones.) Supra lib. VII. C. 16. sect. 34. hujus libri. Bell. Gallic. c. 28. sect. 81.

stros, aut pluribus navibus adoriri singulas, aut remos transcurrentes⁹¹ detergere, si possent, contendebant; cum propius erat necessario ventum, ab scientia gubernatorum⁹² atque artificii ad virtutem montanorum confugebant. Nostri, quod minus exercitatis remigibus, minusque peritis gubernatoribus utebantur, qui repente ex onerariis navibus erant producti, neque dum etiam vocabulis armamentorum cognitis, tum etiam gravitate, et tarditate navium impediabantur. Factæ enim subito ex humida materia non eundem usum celeritatis habebant. Itaque, dum locus cominus pugnandi daretur, æquo animo singulas binis navibus objiciebant, atque injecta manu ferrea, et retenta utraque nave, diversi pugnabant, atque in hostium naves transcendebant: et, magno numero Albicorum, et pastorum interfecto, partem navium deprimunt; nonnullas cum hominibus capiunt, reliquas in portum compellunt. Eo die naves Massiliensium, cum iis, quæ sunt captæ, intereunt IX.

⁹¹ Remos detergere.) Distorque, infringere, saltem palmas impetuosa prætervectione decutere.

⁹² Atque artificii.) Recentior ita: vetus liber Bononii Tarrhis. artificii, Gryph. artificii.

CAPUT XXVI.

Hostes caute pabulantur. Oscenses, et alii legatos ad Cæsarem mittunt, quibus ille frumentum imperat. Muliæ civitates ab Afranio deficientes Cæsarem sequuntur.

Hoc Cæsari ad Ilerdam nuntiato, simul perfecto⁵⁹ ponte, celeriter fortuna mutatur. Illi perterriti virtutem equitum, minus libere, minus audacter vagabantur: alias, non longo ab castris progressi spatio, ut celerem receptum haberent, angustius pabulabantur, alias, longiore circuitu, custodias, stationesque equitum vitabant; aut aliquo accepto detrimento, aut procul equitatu viso, ex medio itinere, projectis sarcinis, fugiebant: postremo et plures intermittere dies, et, præter consuetudinem omnium, noctu constituc-

60 rant pabulari. Interim Oscenses, et ⁹³ Calagurritani, qui erant cum Oscensibus contributi, mittunt ad eum legatos, seseque imperata facturos pollicentur. Hos Tarraconenses, et ⁹⁴ Lacetani, et Ausetani, et paucis post diebus ⁹⁵ Illurgavonenses, qui flumen Iberum attingunt, insequuntur. Petit ab his omnibus, ut se frumento iuvent. Pollicentur, atque, omnibus undique conquistis jumentis, in castra deportant. Transit etiam cohors Illurgavonensis ad eum, cognito civitatis consilio, et signa ex statione transfert. Magna celeriter fit commutatio rerum. Perfecto ponte, magnis v. civitatibus ad amicitiam adjunctis, expedita re frumentaria, extinctis rumoribus de auxiliis legionum, quæ cum Pompejo per Mauritaniam venire dicebantur, multæ longinquiores civitates ab Afranio desciscunt, et Cæsaris amicitiam sequuntur.

⁹³ Calagurritani cum Oscensibus.) Hæc Calagurris Fibularia, ut P. de Marca Plinii cognomina commutavit, XII. M. P. ab Osca distans, et sub illius ditione, seu ei adjudicata. Osca autem urbs nobilis inter Pyre-

næos, et Iberum fluvium.

⁹⁴ Lacetani, Ausetani.) Populi Hispaniæ sub Pyrenæis.

⁹⁵ Illurgavonenses.) quorum Dertosa ad Iberum erat. Livius XXII. Ilercaones, Plin. III. 3. Ilergaones, scripserunt.

CAPUT XXVII.

Cæsar plures fossas ad equitatus commodum facit. Afranius, et Petrejus perterriti bellum in Celtiberium transferunt; naves ad Octogesam adducunt, et primo legiones duas, inde omnes copias fluvium Sicorim transducunt. Equites a Cæsare missi iter Afranii, et Petreji impediunt.

61 Quibus rebus perterritis animis adversariorum, Cæsar, ne semper magno circuitu per pontem equitatus esset mittendus, nactus idoneum locum fossas pedum xxx. in altitudinem complures facere instituit, quibus partem aliquam Sicorim averteret, vadumque in eo flumine efficeret. His pene effectis, magnum in timorem Afranius, Petrejusque perveniunt, ne omnino frumento, pabuloque intercluderentur, quod multum Cæsar equitatu valebat. Itaque constituunt

his locis excedere, et ⁹⁶ in Celtiberiam bellum transferre. Huic consilio suffragabatur etiam illa res, quod ex ⁹⁷ duobus contrariis generibus, quæ superiore bello cum L. Sertorio steterant, ⁹⁸ civitates victæ nomen, atque imperium absentis timebant: quæ in amicitia manserant Pompeji, magnis affectæ beneficiis eum diligebant: Cæsaris autem in barbaris erat nomen obscurius. Hinc magnos equitatus, magnaque auxilia expectabant, et suis locis ⁹⁹ bellum in hiemem ducere cogitabant. Hoc inito consilio, toto flumine Ibero naves conquiri, et Octogesam adduci jubent. Id erat oppidum positum ad Iberum: milliaque pasuum a castris aberat xx. Ad eum locum fluminis navibus junctis, pontem imperant fieri, legionesque II. flumen Sicorim transducunt: castraque muniunt vallo pedum XII. Qua re per exploratores cognita, labore militum ⁶² Cæsar continuato diem, noctemque opere in flumine avertendo, huc jam rem deduxerat, ut equites, etsi difficulter, atque ægre fiebat, possent tamen, atque auderent flumen transire; pedites vero tantummodo humeris, ac summo pectore exstarent, ut tum altitudine aquæ, tum etiam rapiditate fluminis ad transeundum impedirentur. Sed tamen eodem fere tempore ⁶³ pons in Ibero prope effectus nuntiabatur, et in Sicori vadum reperiebatur. Jam vero eo magis illi maturandum iter existimabant. Itaque II. auxiliariis cohortibus Ilerdæ præsidio relictis, omnibus copiis Sicorim transeunt, et cum II. legionibus, quas superioribus diebus transduxerant; castra conjungunt. Relinquebatur Cæsari nihil, nisi uti equitatu agmen adversariorum male haberet, et carperet. Pons enim ipsius magnum circuitum habebat; ut multo breviori itinere illi ad

⁹⁶ In Celtiberiam.) Regionem Hispaniæ trans Iberum: cujus Bilbilis est, Turiaso, et alia.

⁹⁷ Dubus contrariis generibus.) Generibus hominum, quorum alii Romanis fideles fuerant, alii studuerant Sertorio.

⁹⁸ Civitates victæ.) Gentes,

populi Hispaniæ, qui cum Sertorio fecerant.

⁹⁹ Bellum in hiemem ducere.) Trahere, prorogare. Ad cap. 28. sect. 64.

I. Pons in Ibero.) Pro Pompejanis effectus, c. 27. sect. 61.

Iberum pervenire possent. Equites ab eo missi flumen transeunt; et cum de tertia vigilia Petrejus, atque Afranius castra movissent, repente sese ad novissimum agmen ostendunt; et magna multitudine circumfusa, morari, atque iter impedire incipiunt.

CAPUT XXVIII.

Cæsar, dum equitatus cum hostibus præliatur, exercitum omnem Iberum transducit. Inde ipse, et Petrejus, castris positus, copias instruunt. Hostes frustra copias educunt.

64 **P**rima luce ex superioribus locis, quæ Cæsaris castris erant conjuncta, cernebatur equitatus nostri prælio novissimos illorum premi vehementer, ac nonnumquam subsistere extremum agmen, atque interrumpi, alias inferri signa, et universarum cohortium impetu nostros propelli, deinde rursus conversos insequi: totis vero castris ² milites circulari, et dolere, hostem ex manibus dimitti, bellum ³ non necessario longius duci: centuriones, tribunosque militum adire, atque obsecrare, ut per eos Cæsar certior fieret, ne labori suo, nec periculo parceret; paratos esse, sese posse, et audere ea transire flumen, qua transductus esset equitatus. ⁴ Quorum studio, et vocibus excitatus Cæsar, etsi timebat tantæ magnitudinis flumini exercitum objicere, conandum tamen, atque experiendum judicat. Itaque infirmiores milites ex omnibus centuriis deligi jubet, quorum aut animus, aut vires videbantur sustinere non posse. Hos cum legione una præsidio castris relinquit: reliquas legiones expeditas educit: magnoque numero iumentorum in flumine supra, atque infra constituto,

² *Milites circulari.*) P. Victorius V. L. lib. VIII. 15. hanc lectionem ex MS. restituit: antea in excusis pluribus legebatur *conturbari*. Verbum *circulari* est cætus, et circulum hominum circumstantium, et colloquuntium facere. Sic usus est

Cic. in Bruto c. 54.

³ *Non necessario.*) Non ex Palatino additum.

⁴ *Tantæ magnitudinis flumini.*) Sicori, necdum enim ad Iberum ventum erat. Vide mox cap. 30. sect. 68. et 69. extr.

transducit exercitum. Pauci ex his militibus vi fluminis abrepti ab equitatu excipiuntur, ac sublevantur, interiit tamen nemo. Transducto incolumi exercitu, copias instruit; triplicemque aciem ducere incipit. Ac tantum fuit in militibus studium, ut ⁵ millium VI. addito circuitu, magnaque ad vadum fluminis mora interposita, eos, qui de tertia vigilia exissent, ante horam diei IX. consequerentur. Quos ubi Afranius procul visos cum Petrejo conspexit, nova re perterritus, locis superioribus consistit, aciemque instruit. Cæsar in campis exercitum reficit, ne defessum prælio objiciat. Rursus conantes progredi insequitur, et moratur. Illi necessario maturius, quam constituerant, castra ponunt. Suberant enim montes, atque a millibus passuum V. itinera difficilia, atque angusta excipiebant. Hos intra montes se recipiebant, ut equitatum effugerent Cæsaris, præsidis que in angustiis collocatis, exercitum itinere prohiberent, ipsi sine periculo, ac timore Iberum copias transducerent: quod fuit illis conandum, atque omni ratione efficiendum: sed totius diei pugna, atque itineris labore defessi, rem in posterum diem distulerant. Cæsar quoque in proximo colle castra ponit. Media circiter nocte iis, qui adaquandi causa longius a castris processerant, ab equitibus correptis, fit ab his certior Cæsar, duces adversariorum silentio copias castris educere. Quo cognito, signum dari jubet, et ⁶ vasa militari more conclamari. Illi, exaudito clamore, veriti, ne noctu impediti sub onere configere cogerentur, aut ⁷ ne ab equitatu Cæsaris in angustiis tenerentur, iter supprimunt, copiasque in castris continent.

⁵ *Millium VI.*) Veteres libri sect. 9.

sect. adjiciunt ad iter, quod Ciaccon. abundare censuit, quem omnes recentiores secuti sunt.

⁶ *Vasa conclamari.*) Clamari, et edici, ut impedimenta colligantur, et itinere transmoveantur: quod et simpliciter conclamari dicitur lib. I. cap. 29. sect. 67. et infra l. III. 75. Strategema laudavit Frontinus l. 8.

⁷ *Ne ab equitatu in angustiis tenerentur.*) Detinerentur, circumfusi Cæsaris equitatu, c. 29. sect. 67. Freinshemius Indice Curt. v. *obteri* mavult in Cæsaris loco *tereventur*, quemadmodum Curt. IV. 14. est *ungulis equorum obteri*. Veter. libr. prave *tureventur*, quod in utrumque pari facilitate mutari potest.

CAPUT XXIX.

Petrejus Cæsaris loca explorat: idem fit a L. Decidio Saxa. Petrejus, et Afranius, habita in consilio questione de projectionis tempore maturnum deligunt.

Postero die Petrejus cum paucis equitibus occulte ad exploranda loca proficiscitur. Hoc idem fit rex castris Cæsaris. Mittitur L. Decidius Saxa cum paucis, qui loci naturam perspiciat. Uterque idem suis renuntiat, v. millia passuum proxima intercedere itineris campestris: inde excipere loca aspera, et montosa, qui prior has angustias occupaverit, ab hoc hostem prohiberi, et nihil esse negotii. Disputatur in concilio a Petrejo, et Afranio, et tempus projectionis quaeritur. Plerique censebant, ut noctu iter facerent: posse prius ad angustias veniri, quam sentirentur. *Alii*, quod pridie noctu conclamatum esset in castris Cæsaris, argumendi sumebant loco, non posse clam exiri, circumfundi noctu equitatum Cæsaris, atque omnia loca, et itinera obsideri: nocturnaue praelia esse vitanda, quod perterritus miles in civili dissensione timori magis, quam religioni consulere consueverit: at lucem multum per se pudorem omnium oculis, multum etiam tribunorum militum, et centurionum praesentiam afferre, quibus rebus coerceri milites, et in officio contineri soleant. Quare omni ratione esse interdiu perumpendum. Etsi aliquo accepto detrimento, tamen, summa exercitus salva, locum, quem petant, capi posse. Hæc vicit in concilio sententia; et prima luce postridie constituunt proficisci.

CAPUT XXX.

Cæsar difficillimum iter habet. Afraniani ejus projectionem contumeliis insequuntur. Hostes ad Iberum contendunt. Cæsar, confecto itinere, aciem contra hostem instruit. Afranius collem quemdam occupat, in cujus cohortes impetus fit.

Cæsar, exploratis regionibus, albente caelo, omnes copias castris educit; magnoque circuitu, nullo certo itinere exercitum ducit. Namque itinera, quæ ad Iberum, atque Octogesam pertinebant, castris hostium oppositis tenebantur. Ipsi erant transcendendæ valles maximæ, ac difficillimæ: saxa multis locis prærupta iter impediabant, ut arma per manus necessario traderentur, militesque inermes, sublevatique alii ab aliis magnam partem itineris conficerent. Sed hunc laborem recusabat nemo, quod cum omnium laborum finem fore existimabant, si hostem Ibero intercludere, et frumento prohibere potuissent. Ac primo Afraniani milites visendi causa læti ex castris procurrebant, contumeliosisque vocibus prosequerentur, necessarij victus inopia coactos fugere, atque ad Ilerdam reverti. Erat enim iter a proposito diversum; contrariamque in partem iri videbatur. Duces vero eorum suum consilium laudibus ferebant, quod se castris tenuissent; multumque eorum opinionem adjuvabat, quod sine jumentis, impedimentisque ad iter profectos videbant; ut non posse diutius inopiam sustinere confiderent. Sed ubi paulatim retorqueri agmen ad dextram conspexerunt; jamque primos superare regionem castrorum animadverterunt, nemo erat adeo tardus, aut fugiens laboris, quin statim castris exeundum, atque occurrendum putaret. Conclamatur ad arma; atque omnes copiae, paucis praesidio relictis cohortibus, exeunt, rectoque ad Iberum itinere contendunt. Erat in celeritate omne positum certamen, utri prius angustias, montesque occuparent: sed exercitum Cæsaris viarum difficultates tardabant; Afranii copias equitatus Cæsaris insequens mo-

rabatur. Res tamen ab Afranianis huc erat necessario deducta, ut, si priores montes, quos petebant, attingissent, ipsi periculum vitarent, impedimenta totius exercitus, cohortesque in castris relictas servare non possent, quibus interclusis exercitu Cæsaris, auxilium ferri nulla ratione poterat. Confecit prior iter Cæsar, atque ⁸ ex magnis rupibus nactus planiciem, in hac contra hostem aciem instruit. Afranius, cum ab equitatu novissimum agmen premeretur, ante se hostem videret, collem quemdam nactus, ibi constitit. Ex eo loco IV. cetratorum cohortes in montem, qui erat in conspectu omnium excelsissimus, mittit. Hunc magno cursu concitatos jubet occupare, eo consilio, uti ipse eodem omnibus copiis contenderet, et mutato itinere, jugis Octogesam perveniret. Hunc cum obliquo itinere cetrati peterent, conspicatus Cæsaris, in cohortes impetum facit: nec minimam partem temporis equitum vim cetrati sustinere potuerunt; omnesque ab his circumventi, in conspectu utriusque exercitus interficiuntur.

⁸ Ex magnis rupibus nactus rupibus. Vide Gron. Observ. planitiem.) Post rupes; pervasis IV. 20.

CAPUT XXXI.

Legati, Centuriones, et Tribuni nequidquam Cæsarem obsecrant, ne occasionem rei bene gerendæ dimittat, sed signum pugnae dari ut jubeat. Milites male de Cæsaris sententia loquuntur. Petrejus, et Afranius in castra se recipiunt. Cæsar juxta hostium castra sua communit.

⁷¹ Erat occasio bene gerendæ rei. Neque vero id Cæsarem fugiebat, tanto sub oculis accepto detrimento, perterritum exercitum sustinere non posse, præsertim circumdatum undique equitatu, cum in loco æquo, atque aperto confligeretur: idque ex omnibus partibus ab eo flagitabatur. Concurrerant legati, centuriones, tribunique militum, ne dubitaret prælium committere: omnium esse militum paratissimos animos: Afranianos contra multis rebus sui timoris signa mi-

sisse, quod suis non subvenissent, quod de colle non decederent, quod vix equitum incursus sustinerent, collatisque in unum locum signis conferti neque ordines, neque signa servarent. Quod si iniquitatem loci timeret, datum iri tamen aliquo loco pugnandi facultatem, quod certe inde decedendum esset Afranio, nec sine aqua permanere posset. "Cæsar in eam spem venerat, se sine pugna, et sine vulnere suorum rem conficere posse; quod re frumentaria adversarios interclusisset. Cur etiam secundo prælio aliquos ex suis amitteret? Cur vulnerari pateretur optime meritos de se milites? Cur denique fortunam periclitaretur, præsertim cum non minus esset imperatoris consilio superare, quam gladio? Movebatur etiam misericordia civium, quos interficiendos videbat; quibus salvis, atque incolumibus rem obtinere malebat." Hoc consilium Cæsaris a plerisque non probabatur. Milites vero palam inter se loquebantur, "quoniam talis occasio victoriæ dimitteretur, etiam cum vellet Cæsar, sese non esse pugnuros." Ille in sua sententia perseverat; et paulum ex eo loco digreditur, ut timorem adversarii minuat. Petrejus, atque Afranius, oblata facultate, in castra sese referunt. Cæsar, præsidii montibus dispositis, omni ad Iberum intercluso itinere, quam proxime potest hostium castris, castra communit.

CAPUT XXXII.

Ab hostium ducibus consilium habetur. Inde absentibus Petrejo, et Afranio, milites contracta quasi de improviso familiaritate Cæsareos propius alloquuntur, qui ad Cæsarem ipsum legatos de pace mittunt.

⁷³ Postero die duces adversariorum perturbati, quod omnem rei frumentariæ, fluminisque Iberi spem amiserant, de reliquis rebus consultabant. Erat unum iter, Ilerdam si reverti vellent; alterum, si Tarraconem peterent. ⁹ Hæc consiliantibus eis, nuntiatur, aqato-

⁹ Hæc consiliantibus eis.) Coasilia agitantibus: ut supra c. 9. s. 19.